

Небо ще було жовте, як латунь, не закурене димом. За дахами фабричних корпусів воно аж сяло. От-от мало зійти сонце. Я глянув на годинник. Скоро восьма. За чверть години.

Я розчинив браму й наготував бензинову помпу. У цю годину завжди з'являлися перші машини, яким треба було заправитися. Раптом позад мене почулось якесь хрипке вищання; здавалося, ніби хтось під землею закручував іржаву гайку. Я став і прислухався. Потім пройшов через двір до майстерні й потишеньку прочинив двері. Там, у сутінку, спотикаючись, вешталась якась мара. На ній була брудна біла хустка, синій фартух і грубі капці. Мара, що важила десь кілограмів з дев'яносто й вимахувала мітлою, виявилася прибиральницею Матильдою Штос.

Якусь мить я стояв і дивився на неї. Вона з грацією бегемота тупала поміж радіаторами автомашин і хрипким голосом наспівувала пісню про вірного гусара. На столі біля вікна стояло дві пляшки коньяку. В одній уже майже нічого не лишилося. А вчора вона була повна. Я забув сховати її під замок.

— Стривайте, пані Штос... — вимовив я.

Спів урвався. Мітла впала додолу. Щаслива усмішка згасла. Тепер марою став я.

— Господи Боже!.. — пробелькотіла Матильда й утупила в мене почервонілі очі. — Вас я так рано не сподівалася...

— Та певне. Ну і як, сподобалося?

— Сподобалося... Але мені дуже ніяково... — Вона витерла губи. — Я геть ошелешена...

— Які там ви ошелешені! Просто п'яні як чіп.

Вона ледве трималася на ногах. Її вусата губа сіпалась, а повіки кліпали, як у старої сови. Та помалу вона таки оговталася й рішуче ступнула крок до мене.

— Пане Локамп... Людина — це ж тільки людина, та й годі... Спершу я тільки понюхала, що там у пляшці... потім раз ковтнула, бо мене чогось завжди нудить... а тоді... тоді мене, мабуть, лихий попутав... Але нащо було підбивати бідолашну жінку на гріх, лишати тут пляшку...

Я не вперше вже заставав її такою. Матильда щоранку приходила на дві години прибирати в майстерні, і можна було лишити

на столі скільки завгодно грошей — вона до них навіть не торкалася, — але на горілку кидалась, як кіт на сало.

Я підняв пляшку.

— Звичайно, коньяку для клієнтів ви не зачепили, а вицмулили той, що пан Кестер тримає для себе.

На брезклому Матильдиному обличчі майнула усмішка.

— Що правда, то правда, я таки на цьому розуміюся. Але ж ви не зрадите мене, пане Локамп? Беззахисну вдову?

Я похитав головою:

— Сьогодні не зраджу.

Вона обсмикнула підтикану спідницю.

— Ну, то я вшиюся звідси. Бо коли пан Кестер надійде, то таке буде, що хай Бог боронить!

Я підійшов до шафи й відімкнув її.

— Матильдо!..

Вона перехильцем заквапилась до мене. Я підняв коричневу чотиригранну пляшку.

Матильда заперечливо звела руки:

— Це вже не я! Їй-бо, не я! Цієї я не чіпала!

— Я й не кажу, що ви її чіпали, — мовив я й налив повну чарку. — А ви знаєте, що це таке?

— Ще б пак! — Вона облизнула губи. — Ром! Вистояний ямайський ром!

— Справді він. Ну, то випийте чарку.

— Я? — Матильда відсахнулася. — Пане Локамп, це вже буде забагато! Мене й так совість мучить. Стара Штосиха потай випиває ваш коньяк, а ви ще й частуєте її ромом. Та ви — свята людина, їй-бо, свята! Здохну, а не вип'ю!

— Та невже? — сказав я і вдав, ніби хочу забрати чарку.

— Ну, та вже нехай... — Вона схопила чарку. — Як дають, то бери, хоч і не знаєш, чому його дають... За ваше здоров'я! А може, сьогодні ваш день народження?

— Авжеж, Матильдо. Вгадали.

— Та що ви кажете! — Вона схопила мою руку й труснула її. — Хай вам Бог дає щастя, пане Локамп! І більше грошенят! — Вона витерла губи. — Я така зворушена... За це треба було б ще одну вихилити. Я ж вас люблю, як рідного сина...

— Гарзд.

Я налив їй ще чарку. Вона одним духом випила її і, вихваляючи мене, пішла з майстерні.

Сховавши пляшку, я сів до столу. Блякле сонячне проміння падало крізь вікно мені на руки. Дивне почуття викликає такий день народження, навіть якщо ти не надаєш цьому значення. Тридцять років... А був час, коли мені здавалося, що ніяк не доживу до двадцяти, так хотілося стати дорослим. А потім...

Я дістав із шухляди аркуш поштового паперу й почав підраховувати. Дитинство, школа... усе це відійшло далеко в минуле, наче його й не було. Справжнє життя почалось лише 1916 року. Саме тоді я став новобранцем. Худорлявий, довгов'язий вісімнадцятирічний юнак, я за командою вусатого унтер-офіцера вчився на полі за казармою лягати і вставати. Одного вечора, ще на початку служби, мене в казармі відвідала мати. Але їй довелося чекати на мене понад годину. Я спакував свій ранець не за статутом і за те мусив у вільний час чистити вбиральні. Мати хотіла допомогти мені, та їй не дозволили. Вона плакала, а я так стомився, що заснув іще до кінця побачення.

1917 рік. Фландрія. Ми з Мідендорфом купили в солдатській лавці пляшку червоного вина. Хотіли гульнути. Та не вийшло. На світанку англійці відкрили ураганний вогонь. Опівдні поранено Кестера, надвечір убито Майєра й Детерса. А ввечері, коли ми вже думали, що настав відпочинок, і відкоркували пляшку, почалася газова атака, і газ просочився в бліндаж. Ми, правда, вчасно наділи протигазу, але у Мідендорфа він виявився несправним. Коли Мідендорф це помітив, було вже запізно. Поки з нього зірвали протигаз і знайшли новий, Мідендорф уже наковтався газу та блював кров'ю. Наступного ранку він помер. Обличчя його було зелене, аж чорне, а вся шия геть подряпана — він намагався роздерти її нігтями, щоб хапнути свіжого повітря.

1918 рік. Лазарет. За кілька днів до того прибув новий ешелон. Паперові бинти. Тяжкопоранені. Цілий день сновигали туди й сюди пласкі операційні коляски. Часом вони поверталися порожні. Біля мене лежав Йозеф Штоль. Ніг у нього вже не було, але він іще про це не знав. Він не бачив свого каліцтва, бо під ковдрою лежав дротяний каркас. Та він би й не повірив, що

в нього немає ніг, бо вони боліли. Уночі в нашій палаті двоє померло. Один помирав довго й тяжко.

1919 рік. Знову вдома. Революція. Голод. На вулицях весь час стріляють кулемети. Солдати проти солдатів. Товариші проти товаришів.

1920 рік. Путч. Карла Брегера розстріляли. Кестера й Ленца заарештували. Мати моя в лікарні. Рак, остання стадія.

1921 рік...

Я задумався. Не пригадав нічого. Цього року наче й не було. 1922 року я працював на залізниці в Тюрінгії, а 1923-го завідував відділом реклами на фабриці гумових виробів. Була інфляція. Заробляв я двісті мільярдів марок на місяць. Гроші виплачували двічі на день, а потім нас на півгодини відпускали, щоб можна було обігати крамниці й дещо купити, поки не оголошено новий курс долара, бо тоді гроші знецінювалися ще вдвічі. А потім? Що було в дальші роки? Я поклав олівець. Не варто й згадувати. Та я вже й не пам'ятав добре всього. Надто воно все переплуталося в голові.

Востаннє я відзначав свій день народження в кав'ярні «Інтернаціональ». Я цілий рік працював там тапером. Потім знов зустрів Кестера й Ленца. І ось опинився в авторемонтній майстерні Кестера і К°, чи, як ми казали, в «Аврема». К° — це були ми з Ленцом, але майстерня належала, власне, самому Кестерові. Колись ми разом училися в школі, потім він був нашим командиром роти, далі став пілотом, тоді на якийсь час студентом, гонщиком і, нарешті, купив оцю халабуду. Спершу до нього приєднався Ленц, що перед тим кілька років тинявся по Південній Америці, а потім і я.

Я дістав із кишені сигарету. Зрештою, чого мені було журитися? Жилось мені непогано, як кажуть, ні холодно, ні голодно, я був дужий і витривалий. Але краще було не думати про це. Особливо на самоті. Та й увечері теж. Бо тоді часом перед очима поставали примари минулого й дивилися на тебе мертвими очима. Та від них рятувала горілка.

Надворі рипнула брама. Я порвав папірець із датами свого життя й кинув у кошик. Двері розчинилися навстіж. На порозі стояв Готфрід Ленц — довготелесий, худорлявий, з білою як солома гривою на голові та з носом, наче позиченим із чужого обличчя.

— Роббі! — закричав він. — Стань струнко, старий ласуне! З тобою розмовлятиме начальство!

— О Господи! — Я підвівся. — А я сподівався, що ви не згадете. Пожалійте, хлопці!

— Он чого захотів! — Готфрід поклав на стіл пакунок, у якому щось дзенькнуло. За ним увійшов Кестер. Ленц виструнчився переді мною. — Роббі, що тобі сьогодні вранці найперше трапилося на очі?

Я подумав.

— Стара баба, що кружляла отут...

— Боже мій! Погана прикмета! Але до твого гороскопа пасує. Я його вчора склав. Ти народився під сузір'ям Стрільця, тому такий ненадійний і хитаєшся, як очерет на вітрі. А цього року ти ще й перебуваєш під знаком Сатурнових кілець та щербатого Юпітера. Оскільки ж ми з Отто тобі замість батька й матері, то я насамперед хочу захистити тебе від усього лихого. Візьми цей амулет! Мені його подарувала колись жінка з племені інків. У неї була блакитна кров, пласкі стопи, воші й дар передрікати майбутнє. «Білошкірий чужинцю, — сказала вона мені, — цей амулет носили королі, у ньому сила Сонця, Місяця й Землі — я вже не кажу про менші планети. Дай мені за нього срібний долар на горілку, і він буде твій». Щоб щастя передалося й далі, я дарую його тобі. Він захистить тебе, а на твого непривітного Юпітера нажене страху. — Він повісив мені на шию маленьку чорну фігурку на тоненькому ланцюжку. — Отак! Це проти підступів долі, а проти буденної скрути ось що: шість пляшок рому від Отто! Ром цей удвічі старіший за тебе.

Ленц розгорнув пакунок і виставив пляшки одну за одною на стіл. Під промінням вранішнього сонця вони заяскріли янтарем.

— Просто диво! — сказав я. — Де ти їх дістав, Отто?

Кестер засміявся.

— Це заплутана історія. Надто довга, щоб її розповідати. Краще скажи, як ти себе почуваш? Як тридцятирічний?

Я махнув рукою.

— Так, наче мені шістнадцять і п'ятдесят водночас. Не вельми...

— І це ти називаєш не вельми? — заперечив Ленц. — Та це ж найліпше, що тільки може бути. Це означає, що ти підкорив собі час і живеш за двох!

Кестер глянув на мене.

— Дай йому спокій, Готфріде, — сказав він. — Дні народження дуже підточують почуття власної гідності. Особливо зранку. Та до вечора він оклигає...

Ленц примружив очі.

— Що менше людина думає про свою гідність, то більшого вона варта, Роббі. Це тебе хоч трохи втішає?

— Ні, — відповів я. — Нітрохи. Коли людина чогось варта, то вона вже тільки пам'ятник сама собі. А бути пам'ятником, по-моєму, тяжко й нудно.

— Він філософує, Отто, — сказав Ленц. — Отже, вже не пропаща душа. Він переборов хвилину страшною тиші! Ту мить у день народження, коли сам собі дивишся у вічі й раптом починаєш розуміти свою нікчемність. Тепер можна спокійно братися до буденної праці, мастити тельбухи старому «кадилакові»!..

Ми працювали, поки не почало сутеніти. Тоді помилися й переодягнулись. Ленц жадібно глянув на шеренгу пляшок.

— Може, скрутимо одній в'язи, га?

— Як скаже Роббі, — мовив Кестер. — Не личить, Готфріде, робити іменинникові такі незугарні натяки на подарунки.

— Ще менше личить мучити спрагою гостей, — відказав Ленц, відкорковуючи пляшку.

Запах миттю розійшовся по всій майстерні.

— Боже мій! — мовив Готфрід.

Ми всі принохалися.

— Дивовижний запах, Отто. Треба вдатися до високої поезії, щоб знайти гідні порівняння.

— Надто гарний напій для такої підсліпуватої халабуди, як ця! — вирішив Ленц. — Знаєте що? Поїдьмо кудись за місто й візьмімо з собою пляшку. Там десь повечеряємо та на лоні природи вип'ємо її.

— Блискуча ідея!

Ми відкотили «кадилак», коло якого працювали по обіді. За ним стояла чудернацька штуkenція на колесах. То була гордість майстерні — перегонова автомашинка Отто Кестера.

Свого часу Кестер купив на аукціоні за безцінь машину — стару лайбу з високими бортами. Фахівці, які бачили її там, одно-

стайно зійшлися на тому, що то цікавий експонат для музею історії транспортних засобів. Больвіс, власник фабрики верхнього жіночого одягу й гонщик-аматор, порадив Отто переробити автомобіль на швацьку машину. Проте Кестер не звертав на ті слова жодної уваги. Він розібрав машину, як кишеньковий годинник, і кілька місяців з ранку до ночі чаклував коло неї. А потім одного вечора підїхав на ній до бару, де ми зазвичай сиділи у вільну хвилину. Больвіс мало не луснув зо сміху, коли знову побачив Кестерову машину — на вигляд вона була така сама кумедна, як і досі. Задля жарту Больвіс запропонував Отто заклад. Він ставив двісті марок проти двадцяти, якщо Кестер піде на перегони з його новою спортивною машиною; дистанція — десять кілометрів, до того ж він давав Кестеровій машині один кілометр фори. Кестер погодився. Усі сміялися, сподіваючись на неабияке видовище. Але Отто пішов іще далі — відмовився від фори і, не змигнувши оком, підвищив заклад: тисяча марок проти тисячі! Больвіс розгублено спитав, чи не відвезти його до психіатричної лікарні. Замість відповіді Кестер завів мотор. Обидва відразу ж рушили з місця, — коли вже змагались, то змагались. За півгодини Больвіс повернувся такий збентежений, наче побачив смаленого вовка. Він мовчки виписав чек, а тоді ще й другий. Він зараз же хотів купити в Кестера машину. Але Отто висміяв його. Він не віддав би її тепер ні за які гроші. Усередині машина була бездоганна, але зовні жалюгідна. Для щоденного вжитку ми насадили на неї якийсь допотопний кузов, що якраз пасував за розміром; лак на ньому вилиняв, крила облущилися, верх мав не менш як десять років. Ми могли б обладнати машину й краще, але мали свої причини лишити її саме такою.

Машину ми назвали «Карлом». «Карл» — пострах автострад. «Карл» похуркував собі по шосе.

— Отто, — сказав я, — онде ще одна жертва.

За нами нетерпляче сигналив важкий «б'юїк». Він швидко наздоганяв нас. Незабаром радіатори обох машин порівнялися. Чоловік за кермом зневажливо глянув у наш бік. Він звисока зміряв очима обшарпаного «Карла», потім одвернувся й забув, що ми є на світі.

Та за якусь хвилю незнайомий зауважив, що «Карл» усе ще йде на одному з ним рівні. Він трохи випростався, весело глянув

на нас і додав газу. Але «Карл» не здавався. Маленький і спритний, він і далі біг поряд із тим здоровилом, що виблискував нікелем і лаком, ніби фокстер'єр поряд із догом.

Чоловік дужче вчепився в кермо. Нічого не підозрюючи, він глузливо скривив губи. Видно було, що йому захотілося показати нам, чого вартий його ридван. Він так натиснув на педаль, що глушник защебетав, наче сотня жайворонків улітку. Та дарма — випередити нас йому не вдалося. Непоказний і бридкий, «Карл», ніби заворожений, прилип до його машини. Чоловік вражено витріщив на нас очі зі свого високого сидіння. Видно, не міг збагнути, як це зі швидкістю понад сто кілометрів він не може випередити якусь старомодну лайбу. Потім спантеличено зиркнув на спідометр — може, там щось негаразд. Аж тоді дав повний газ.

Тепер машини мчали поряд довгим рівним шосе. Через кількасот метрів назустріч нам загуркотіла вантажна машина. «Б'юїк» мусив сховатися за нас, щоб розминутися. Тільки-но він знову зрівнявся з «Карлом», як спереду з'явилась похоронна машина, тріпочучи стрічками на вінках, і йому знову довелося відстати. Та ось нарешті попереду не було нікого.

З незнайомця тим часом пиху як рукою зняло; сердито зціпивши зуби, він подався всім тілом уперед, — запалившись лихоманкою перегонів. Тепер для нього справою честі було не піддатися щеняті, що бігло поруч нього.

А ми вдавали зовсім байдужих. «Б'юїк» для нас не існував. Кестер спокійно стежив за дорогою, я, ніби нудьгуючи, дивився поперед себе, а Ленц, хоч і напружився весь, як струна, витягнув газету й удавав, наче цієї хвилини, крім неї, ніщо у світі його не обходило.

Через кілька хвилин Кестер нам підморгнув. «Карл» непомітно знизив темп, а «б'юїк» повільно вийшов уперед. Його широкі блискучі крила пропливли повз нас. Глушник гучно чхнув нам в обличчя синім чадом. Поступово «б'юїк» вихопився вперед метрів на двадцять, і тоді, як ми й сподівалися, перед нами у вікні з'явилося обличчя його власника, осяяне переможною посмішкою. Він гадав, що виграв змагання.

Але йому було цього замало. Він хотів ще й узяти реванш і махнув нам рукою, щоб ми наздоганяли його. Махнув зневажливо, звисока, як переможець.

— Отто! — не витримав Ленц.

Та це було зайвим. «Карл» тієї ж миті рвонувся вперед. Засвистів компресор. І рука, що махала нам з віконця, раптом зникла, бо «Карл» прийняв виклик і почав наздоганяти «б'юїка». Він наздоганяв його нестримно, порівнявся з ним, і тоді ми зробили вигляд, ніби аж тепер помітили чужу машину. Ми невинно й запитливо дивилися на чоловіка за кермом, ніби хотіли дізнатися, чого це він махав нам рукою, але той напружено дивився в другий бік, а «Карл» летів тепер на повному газу, аж бризковики тріпотіли, — брудний, але непереможний нечупара!

— Добре ти провчив його, Отто, — сказав Ленц Кестерові. — Йому тепер і вечерея не полізе в пельку.

Саме задля таких перегонів ми й не міняли кузов «Карла». Тільки-но він з'являвся на дорозі, як зараз же хтось пробував його перегнати. На інших водіїв машин він діяв так, як ворона з підбитим крилом на зграю голодних котів. Він підбурював до змагання найрозважливіші сімейні машини, і навіть найповажніших бороданів невблаганно захоплювала сверблячка гонитви, коли вони бачили стареньку тарадайку, що торохтіла перед ними на дорозі. Бо хто б здогадався, що під тією кумедною шкаралупою б'ється могутнє серце перегонного мотора!

Ленц запевняв, що «Карл» виховує людей. Він, мовляв, учить їх шанувати все творче, що завжди ховається під непоказною оболонкою. Так твердив Ленц, який про себе самого казав, що він — останній із романтиків.

Ми спинилися перед маленьким заїздом і вилізли з машини. Вечір був гарний, тихий. Скиби зраного поля здавалися фіалковими, а їхні краї мерехтіли золотом і бронзою. На зеленкуватому небі, наче великі фламінго, пливли хмаринки, обережно прикриваючи тоненький серп молодого місяця. У кущі ліщини причаївся сутінок, що заповідав близьку ніч. Кущ був ще зворушливо голий, але вже сповнений надії, від якої аж розпукувалися його бруньки. Із заїзду линули запахи смаженої печінки та цибулі. Наші серця радісно закалатали.

Ленц кинувся в будинок на той запах. Коли він повернувся, обличчя його сяяло.

